

EL PENEDÈS COSTUMISTA DE GAIETÀ VIDAL I VALENCIANO

JOAN SOLÉ i BORDES
Vilafranca del Penedès

INTRODUCCIÓ

La narrativa costumista com a fenomen literari centrat a Catalunya a la segona meitat del segle passat, tot i mantenir unes característiques comunes al gènere, presenta multitud d'alternances i variacions, diverses notes les poden intentar explicar. En primer lloc no es tracta tant d'un moviment literari definit com d'una actitud estètica davant els esdeveniments del pas del temps a pagès o a ciutat. Això suposa que la seva durada s'esllavissa quasi indefinidament, arribant fins als nostres dies amb figures com Josep Pla, E. Busquets i Molas, o el mateix Josep M.ª Espinàs tot sovint. Ni amb l'acord de definir els límits del període, entre el 1867 en què veu la llum l'aplec de narracions que comentarem i les darreries del segle amb les creacions d'Emili Vilanova, podem donar unes característiques comunes del gènere costumista en les seves dues vessants, la rural i la urbana. Moltes coses han de canviar en el panorama social i històric català de la segona meitat del dinou i la seva perspectiva en el quadre de costums anirà variant amb el pas del temps, des de la reivindicació actual de Vidal i Valenciano fins a les remembrances enyoradisses d'Emili Vilanova.

Abans d'entrar en matèria caldria, però, fer algunes puntualitzacions car creiem que Gaietà Vidal ha d'ésser considerat com una figura absolutament atípica en tot el panorama de la narrativa catalana del dinou o en el grup costumista que ell encapçalarà. En primer lloc no estem davant d'un escriptor professional, com tot seguit marcarem en la nota biogràfica, Vidal i Valenciano serà un home que dedicarà la seva vida especialment a la docència universitària, així la seva activitat en la creació literària serà accidental i es reduirà a *La vida en lo camp* (1867), *La familia del Mas dels Sàlzers* (1895) i *Rosada d'estiu* (1886). Oriol Pi de Cabanyes ha indicat¹ com des de la dècada del 1870 apareixen en el panorama literari català una colla d'escriptors, procedents del periodisme o del teatre, que intenten cercar un ampli sector popular consumidor d'aquest tipus de productes narratius com la novel·la històrica o el quadre de costums, fins llavors en castellà. Es tracta d'un camí cap a la normalització cultural en mans d'homes que vivien d'aquesta tasca. En Gaietà Vidal no és evidentment d'aquests i això ens haurà d'explicar la quasi absoluta manca de dades sobre la seva existència.

Crec necessari i vàlid preguntar-nos també sobre el sentit i intencions d'un catedràtic en Filosofia i Lletres al moment d'agafar la ploma i començar a escriure sobre la vida camperola. En aquesta acció no sols hi ha una visió de la terra nadiua, sinó que hi veiem també una clara intencionalitat de lloança dels sentiments rurals i la seva dimensió religiosa, tot mostrant un present econòmic agrari, el Penedès de la segona meitat del segle passat, on la prosperitat hi és progressiva i evident en el negoci del vi originat per la crisi de la malura de la fil·loxera a França. Darrera aquesta bona situació era possible amagar-hi tota una problemàtica social que s'aniria agreujant fins esdevenir difícil entrat ja el nostre segle i esclatant el 6 d'octubre del 1934, al Penedès de manera especialment violenta i anticlerical. L'autor es planteja en unes paraules inicials del volum, que en el seu moment comentarem, els motius que l'han impulsat a escriure i d'una manera paternalista ens parlarà de la regeneració cultural del camperol, així com el necessari que és donar a conèixer les autèntiques característiques de la vida a pagès.

Una visió de conjunt de la narrativa costumista d'aquest període possiblement ens faria veure com la prosa de Vidal i Valenciano, i concretament *La vida en lo camp* és un dels pocs casos on no hi ha nostàlgia d'un temps passat sinó constatació d'una realitat, la ma-

teixa que, com ja estudiarem, recolzaria cap a finals de segle les propostes teòriques de *La Tradició Catalana* de Torras i Bages, encarant-se a *Lo Catalanisme* de Valentí Almirall. Desfila per l'obra que origina aquest treball una realitat evident encara als anys seixanta en els quals fou escrita. Amb relativa rapidesa la preponderància del món urbà i els canvis del progrés aniran variant el conjunt entre els cants enyoradissos de tants costumistes. Altra vegada Gaietà Vidal i Valenciano és atípic.

Sols dues notes per indicar algunes dificultats inherents al treball que presentem. Primerament la manca d'estudis, fins i tot biogràfics, incrementada dins el panorama d'un estudi general i aprofundit sobre el segle XIX en la literatura catalana —esperant encara la publicació del cinquè volum de la *Història de la Literatura Catalana*, a càrrec d'Antoni Comas i que sabem escrit des de fa anys— que en molta part està per fer.² Si aquest estat de la qüestió és fruit d'una perspectiva cultural marcada al nostre segle per les propostes modernistes i sobretot noucentistes, que no casaven gaire amb la prosa reflectidora d'una realitat diària i senzilla, és un tema que aquí no venim a discutir. El que sembla clar és que la deficiència d'investigació sobre la cultura i el pensament català al dinou, en un sentit genèric, ha fet oblidar sovint la valoració deguda a Gaietà Vidal i Valenciano. Quelcom similar passa amb Milà i amb tants d'altres mancats d'estudis actualitzats, consideracions des del present sobre els homes d'aquella Universitat de Barcelona traspasada de la de Cervera. Això ha d'explicar que Gras i Elies no consideri a Gaietà en les seves *Siluetes d'Escriptors Catalans del Segle XIX*,³ mentre sí que esmenta al seu germà Eduard. Repetim-ho altra vegada, la creació literària és en Gaietà Vidal accidental. En la recerca de notes biogràfiques es podrà veure com quasi sols hem pogut pouar d'estudis i publicacions vilafranquines en parlar dels fills il·lustres de la població. Per la normalització lingüística del text hem considerat les indicacions de Joan Lluís Marfany referents als textos de Robert Robert.⁴

NOTES BIOGRÀFIQUES

Poc s'ha publicat sobre els elements més significatius de la vida del vilafranquí Gaietà Vidal. Com alguns autors han marcat en diverses oportunitats,⁵ és palesa la manca d'una infraestructura

cultural que permeti a l'estudiós tenir a l'abast un conjunt de notes bàsiques, les biogràfiques en el nostre cas, que permetin un ràpid accés als punts essencials del tema objecte d'estudi. Un repàs a la bibliografia de la població nadiua del nostre autor ens ha de confirmar aquest supòsit, Claudi Mas i Jornet⁶ sols fa una lleu referència a aquest autor, mentre Agustí Coy es limita a recollir els aspectes esmentats per D. Santiago Abella relatiu a la vida de Vidal i Valenciano amb motiu de la col·locació del seu retrat a la Galeria de Vilafranquins Il·lustres existent a l'Ajuntament de la població. D'aquí les hem recollit nosaltres tot comparant-les amb les que proporciona la G.E.C.,⁷ que en aquest cas sí responen, tot i presentar deficiències en alguns casos – Mañé i Flaquer ha passat oblidat pels redactors de la magna obra en quinze volums –, a les necessitats d'una infraestructura cultural per a les tasques investigadores que abans esmentàvem. I pràcticament no gaire més hi ha amb caire prou detallat sobre el nostre personatge.

Gaietà Vidal i Valenciano nasqué a Vilafranca del Penedès el 3 d'octubre de 1834, fill gran d'una família benestant de la petita burgesia. Féu els seus primers estudis a la població "...revelando desde sus primeros años las cualidades que, andando el tiempo, le habrían de hacer brillar en el camino de la virtud y en los gloriosos combates de la ciencia".⁸ Passà a Barcelona on va llicenciar-se, primer, en Jurisprudència i, posteriorment, en Filosofia i Lletres el 1856, va rebre l'any següent el grau de Doctor en aquesta especialitat amb un estudi sobre Dant i la Divina Comèdia.

Inicià la seva activitat professional com a advocat i professor a la seva vila nadiua. Posteriorment féu oposicions i entrà a formar part del claustre de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, on s'encarregà de la càtedra de geografia en un principi, per passar més tard a la d'història crítica d'Espanya.

D'ideologia conservadora, milità en el partit de Cànovas. Amb el ple convenciment de la suficiència del català com a llengua de cultura, fou mantenidor dels Jocs Florals el 1867 i donà diverses conferències a l'Ateneu Barceloní, col·laborà a *La Renaixensa*, el *Diario de Barcelona* i *La Il·lustració Catalana*. Publicà varies obres de caire costumista en català, així *Confiança en Déu* el 1863, recollit posteriorment a *La vida en lo camp* (1867) juntament amb tres narracions més, totes elles de temàtica rural. *Rosada d'estiu* el 1886

i *La familia del Mas dels Sàizers*, de la qual ens consta el 1895 any d'edició en el volum que hem consultat, malgrat que la G.E.C. dona la data del 1886, que creiem equivocada. Coy⁹ esmenta també *Lo camí de la fortuna*, volum del qual no en tenim cap referència ni en coneixem cap exemplar.

La seva activitat professional no el deslligà mai de la seva vila nadiua. El 1865 publica al setmanari vilafranquí *El Eco del Panadés* un article on proposava la creació d'una associació de propietaris per fomentar a la comarca el desenrotllament de l'agricultura. Anys més tard, el 1876, insistia sobre el tema des de les pàgines del vilafranquí *El Labriego* (n.º 16, 30 d'agost del 1876), ja que s'havia acabat de fundar el "Centro Agrícola del Panadés". D'arrels locals, cal anomenar aquí el volum *Narració descriptiva de la Festa Major de Vilafranca del Panadés*, publicat pòstumament el 1912 per l'impressor vilafranquí Pere Alagret i Vilaró. Hem d'aturar-nos aquí en la consideració d'un dels enigmes bibliogràfics vilafranquins encara mai no esbrinats. En el pròleg a l'obra esmentada, que constitueix possiblement¹⁰ el primer treball sobre el ric folklore de la població, no tant amb caire d'estudi com de descripció costumista en la línia de la producció literària que aquí hem d'observar. Josep Cañas i Mañé indicava que el conjunt de notes sobre la Festa Major formava part del llibre *Records-memòries d'un infant. Vilafranca 1834 a 1850*, publicat el 1884. Mai no s'ha trobat cap altra referència a aquesta obra, de manera que actualment tenim molts dubtes sobre la veracitat de la seva publicació. És possible que l'impressor i erudit Pere Alagret, sovint afeccionat als jocs de pseudònims i personatges amagats – i així passà quasi quaranta anys publicant el setmanari *El Labriego* pràcticament redactant-lo ell sol, però sense fer-hi aparèixer el seu cognom com a signatura – podia haver imaginat una inexistente publicació per a justificar l'edició d'unes notes pòstumes i inèdites de Vidal i Valenciano. Contribuïa a mantenir aquesta hipòtesi el fet que tampoc eren localitzables uns *Records d'infantesa* del propi Alagret, qui deia haver-los publicat el 1893. Però el descobriment d'un exemplar únic d'aquests¹¹ torna a fer incerta qualsevol hipòtesi sobre aquests *Records-memòries...* de Gaietà Vidal.

El nostre autor fou president de la Reial Acadèmia de Bones Lletres, de Barcelona i publicà una colla d'estudis i treballs sobre literatura. Així, *Montaner y su crónica*, *Capmany: Apuntes crítico-*

biográficos (1873), *Reseña histórica de la universidad literaria de Barcelona* (1881), i *Consideraciones sobre la literatura popular catalana* (1879) pel que fa a la nostra llengua i literatura. Publicà també opuscles biogràfics sobre Milà i Fontanals i Joan Cortada, un treball sobre el *Entremés de refranes*, de paternitat dubtosa, que Vidal i Valenciano atribuï definitivament a Quevedo, i l'estudi *Elocuencia y poesía castellana* (1875) que obtingué un ample ressò en els ambients culturals espanyols, i va reeditar-se diverses vegades. El 1878 edità, acompanyada de comentaris crítics i literaris, la traducció catalana de la *Divina Comèdia* de Dante, recordem que aquest fou també el tema de la seva tesi doctoral, segons la versió medieval feta per Andreu Febrer el 1429.

Gaietà Vidal morí el 22 d'agost del 1893, darrera deixava una llarga feina docent a la Universitat de Barcelona, prosseguint en alguna mesura la tasca de Manuel Milà i Fontanals en el camp de la investigació literària. A Milà, que havia mort el 1884, el tingué sempre com a mestre i li dedicà *Confianza en Déu*, la seva primera producció costumista. Vidal i Valenciano deixà també una producció dispersa sobre geografia: *El Universo* (1877) i *Los Planetas* (1878), o l'obra de divulgació per a infants *Juguets y travesuras. Los grandes inventos al alcance de los niños* (1874).¹²

La vida en lo camp

Abans d'entrar en l'estudi concret de les quatre narracions que formen aquest volum volem fer unes consideracions de tipus general, procurant no allargar-nos massa i sense desvirtuar el treball sobre les quatre narracions en l'apreciació autònoma de cadascuna.

*La vida en lo camp*¹³ té, en una visió de conjunt, unes característiques generals dins del gènere costumista i reivindicador d'un present no enyorat sinó real que ja havíem assenyalat. El seu autor parteix d'una idea possibilista i a la vegada de clar intervencionisme, no és sols una narració en tercera persona, sovint hi trobem la veu de Vidal i Valenciano explicant-se, justificant-se, tallant i cosint com el més omnipotent dels narradors. Fins i tot aprofita alguns moments per a fer consideracions de caire teòric sobre l'obra literària:

GAIETÀ VIDAL I VALENCIANO.

(Oli de R. Clausells que figura al Saló de Sessions de l'Ajuntament de Vilafranca.)

"Del que deixem dit en el capítol precedent se'n dedueixen moltes coses de les que ni tan sols una paraula n'hem dit als nostres lectors i que convé posar en son punt; puix si ens en cailem la meitat, i l'altra meitat la deixem confosa, no ens entendran no tan sols un borrall, i tiraran el llibre a un racó. I la veritat: això no ens convé: primerament perquè a tall d'escriptors, volem que nostres dictats aprofitin a aquells que n'heuen esment, i nos valguin sols una capcinada d'aprovació, o una sincera rialleta d'afecte: i després perquè com a honrats *comerciants* de lletres no volem que ens remordi la consciència si havent fet pagar un llibre a preu de llibre, degué el comprador vendre'l com a paper per a embolicar..." (Pg. 250-251).

Potser podem trobar en aquestes paraules una certa por al ridícul de la incomprensió, el que sembla indubtable és que l'autor creu dirigir-se a un públic lector no excessivament preparat que cerca una correspondència amb el valor material del volum. Indicarem aquí, hi és ben clar, el caire de didacticisme que traspuen també les seves pàgines, la seva comprensió ha d'ésser fàcil per poder fer efectiva la màxima d'ensenyar delectant. La norma de la cançoneta i l'exemple moral la trobarem aquí amb força constància.

Això ha d'explicar el caràcter absolutament pla dels personatges, éssers mancats d'autonomia psicològica, sovint bons i dolents segons un evident maniqueisme, utilitzats per l'autor segons les seves necessitats d'arribar al final moralitzador. Un exemple:

"Llavors fou quan veient-se sol, abandonat, sense diners i sense esperances, es recordà de l'immens amor que sa mare li aportava i fent jurament de venjar-se de la que tan malament correspost havia als sacrificis de tota mena que per ella havia fet, retornà a caseua com el fill pròdig, del quin nos parla l'Evangelí, demanant oblit pel passat i oferint a sa mare esborrar llurs malifetes i fins fer-li perdre el record d'elles amb abundància de carinyo i submissió!" (Pg. 237).

Està també clar que els personatges vénen marcats per un determinisme en cas de mal comportament, de forma que qualsevol malifeta ha d'ésser justament castigada, així bona part dels personatges desenvolupen les seves accions vitals, si són de bona intenció, vivint en una constant virtut que no té mai mal propòsit. Queden marcades aquestes característiques pel sentiment naturalment bo de la gent que viu al camp. Ja tindrem temps de constatar el caire misogin de Vidal i Valenciano, que destaca amb naturalitat però seguint una línia de pensament, molt de l'època, segons la qual les

dones tenen sempre un paper secundari —no oblidem la duresa de les tasques del camp i l'absoluta diferenciació de sexes en la divisió de la feina— tot i que a *La Pubilla del Mas de Dalt* sigui el caràcter dominant de la dona el desencadenant de tota la conflictiva situació argumental. Per a Gaietà Vidal la dona té, seguint les directrius catòliques més tradicionals, un paper clar com a mare, educadora dels fills i mestressa de casa. L'home serà l'encarregat d'enfrontar-se directament amb els problemes de la vida, del treball de pagès i, en algun cas, amb el mal. Les errades femenines no poden superar mai el caràcter dominant —*La Pubilla...*—, o la xerrameca amb notes de maledicència —*La Xarranca a Més val tard que mai*—.

Caldria encara donar l'observació sobre el paisatge i l'ambient en què les narracions s'emmarquen. Seguint algunes notes recollides de l'estudi d'Antoni Martorell i Panyellas,¹⁴ que encara es pot considerar com un dels més específics i complets sobre l'economia del treball en el segle XIX al Penedès. La nostra àmplia comarca era al segle XVIII una zona bastant pobra i endarrerida, fins i tot l'important mercat medieval de Vilafranca estava en franca decadència, "... una immensa boscúria clapejada de sembrats i d'unes poques vinyes, solcada de mals camins veïnals i turmentada per guineus i llops, que a remats sovint arribaven fins a les diminutes antigues viles i més petits i rònecs poblets que la fitaven."¹⁵ Les primeres dècades són també difícils pels estralls que ocasiona la guerra del francès primer i després les lluites carlines, és un segle XIX que s'enceta amb fam per les secades, tot i que la nova carretera amb Barcelona per l'Ordal, inaugurada el 1802, i el cultiu de la patata introduït pel Dr. Barba i Roca en aquests anys, vol millorar les condicions. Davant d'aquest panorama no ens estranya l'elogi que Martorell fa de la rabassa morta com a nou sistema per a millorar la situació social dels camps i els pagesos, és l'inici d'una lloança que els camperols hauran d'escoltar sovint al llarg de tot el segle. La problemàtica social que comportava esclatarà violentament el 6 d'octubre del 1934, ben bé un segle més tard, amb la crema d'esglésies, sobretot a Vilafranca.

No ens resistim a recollir un llarg paràgraf de lloança, representatiu d'un estat de pensament que encara perdura a principis del nostre segle entre la burgesia terratinent, les idees de Vidal i Valenciano és ben segur que estaven en aquesta línia. "Els avantatges que reporta la generalització de la *Rabassa morta* són grans. Per ella

es reparteixen d'una manera raonable les propietats rústegues; es converteix al simple jornal·ler en petit propietari, amb això son amor al terròs augmenta; les grans heretats són millor conreades i les terres ermes i poc productives són objecte també de bons conreus, fent créixer ràpidament la riquesa privada i la pública; l'obrer en certa manera s'emancipa, cobrant independència des del moment que pot distribuir-se el temps com millor li sembli; el propietari, més lligat a la terra, té les majors facilitats per cuidar-la de la manera més adequada; rabasser i propietari, freqüentant-se més, es coneixen, s'ajuden i s'estimen; s'aixequen masies pels llocs despoblats; la vida rural es fa tranquil·la i agradable, i la societat i la família, el municipi i l'estat, tot en rep una alenada sanitàosa de pau, de benestar, de llibertat, de treball i de prosperitat.¹⁶ Tot i que el panegíric és excessiu no hem d'oblidar que el Penedès deu molt de la seva millora agrària a les noves relacions de conreu. L'altre deute ha de repartir-se entre la producció dels vins i aiguardents per a exportar a ultramar, i l'aparició de la fil·loxera a França. Es talla molt de bosc i es planta vinya arreu, el vi i l'esperit es valoren a bons preus. Senzilla explicació però que suposa una idea prou certa dels orígens de l'economia penedesenca del nostre segle.

Tot això suposarà en la perspectiva social la millora directa i evident de la burgesia agrària terratinent, la qual arribarà a adquirir consciència de classe cap a les darreres dècades del dinou. Això explica el seu pas cap a la vila, la capital penedesenca s'omplirà de cases modernistes, símbols de la potència econòmica d'aquest grup social del qual naixerà també la gran burgesia comercial vitivinícola configuradora directa de la Vilafranca del nostre segle, fins i tot en el període de postguerra.

Aquest és el decorat econòmic-social que aplega les produccions de Vidal i Valenciano. A primera vista la vida és felicíssima per a tothom, en les narracions que comentarem no hi podem trobar el menor índex de tensions socials, i la burgesia terratinent actuarà una colla de dècades amb una clara consciència del seu paper ben diferenciat. Un exemple evident d'això el tenim en la Societat Vilafranguina Centre Agrícola del Penedès, creada pensant sobretot en aquesta burgesia instal·lada ara a la vila o d'altres poblacions importants i cercant la defensa dels seus interessos, a la vegada que una lloable recerca de possibles millores en el cultiu i l'elaboració, sobretot vitivinícola —no hem d'oblidar que la creació de l'Estació

Enològica de Vilafranca és un projecte del Centre Agrícola. La història de la societat està per fer, de totes maneres recollirem sols una nota exemplificadora del seu caire. Per haver desaparegut durant la guerra civil tots els llibres d'actes prenem les dades de *El Labriego*, publicació quinzenal vilatana dedicada especialment als pagesos i que esdevé portaveu del Centre des de la fundació d'aquest el 1876. Cada any l'entitat concedia uns premis "a la virtut" en els quals es premiava, entre d'altres, "...al mozo de labranza de cualquier pueblo del partido judicial de esta villa que haya servido más tiempo en una casa de campo del mismo partido y tenga dadas pruebas de fidelidad y abnegación a su principal y familia... siendo preferido el que se distinga por su alejamiento de los partidos políticos y de las predicaciones de club y esté adornado de mejores virtudes privadas."¹⁷ No cal cap mena de comentari, la intencionalitat i el caire paternalista i protector de la sofrida classe social dels treballadors de la terra hi és ben palès; sols esmentarem que el jurat era presidit per Manuel Milà i Fontanals i que entre els seus membres hi trobem sovint en Gaietà Vidal i Valenciano.

Gaietà Vidal obre el seu aplec de narracions amb unes notes preliminars, en la primera contesta un text castellà que suposa la mort de la llengua catalana amb una sentència de plena vigència en la línia de la Renaixença més combativa i reivindicadora:

"I amb tot es mou: i amb tot es mou i parla: i gran miracle! parla clar i català com si fos viva."¹⁸

A continuació l'autor explica en una "Advertència" com l'octubre del 1863 havia escrit a la Junta Directiva de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre oferint la seva narració *Confiança en Déu*, escrita el 1861 i pensada pel *Calendari del Pagès*,

"... —al qui, si la passió no em pren el coneixement, deu prou l'idioma català—, que introduir el gust a aquesta classe de treballs, completament desconeguts entre nosaltres, i treure de les mans dels pagesos i altre gent de son braç, els romansos de cegos, que no refereixen sinó fets prodigiosos, altament perjudicials a la fe..."¹⁹

Indica com els pagesos envien els seus fills a l'escola amb repugnància i que aquests perden el poc que saben en deixar els llibres oblidats —pareu atenció a aquests trets característics del personatge de la narració que comentarem *Qui endavant no mira*,

enrera cau— així un camp sense cuidar esdevé erm ens diu Vidal i Valenciano amb una actitud paternalista i regeneradora. Fa encara una clara declaració de propòsits:

“... presumim que si es feien alguns llibrets a on es pintés amb els seus veritaders colors *la vida en lo camp*, amb totes ses alegries i pesars, ses festes i ses passions, ses diades i treballs, emprant per aconseguir-ho, la llengua amb la que ens encomanem a Déu, més d’una volta trobariem sota l’estovalia i prop del pa, que és aliment del cos, el llibre que ho és de l’esperit...”²⁰

La composició era massa llarga i no pogué entrar al *Calendari del Pagès*. Va publicar-se en un almanac del “Ateneo Catalán de la Clase Obrera”. Recorda també l’autor com *La Pubilla del Mas de Dalt* fou guardonada als Jocs Florals el 1866. Aquests fets el decidiren a l’edició del volum amb les quatre narracions; en aquest punt trobem en l’autor vacil·lacions en la justificació del que recollí a l’obra, cal pensar que estem davant d’un dels primers quadres narratius de costums i Gaietà Vidal, sense precedents, vacil·la sobre l’autèntic sentit de la seva obra, és un dels fragments més suggeridors de les veritables qüestions definidores del quadre de costums segons Gaietà Vidal:

“... res no es trobarà en ella que no sia en tot conforme a el que ha vist i sentit. Dols, alegries, institucions, festes, costums, creences, sentiments, preocupacions, tot, tot existeix. Tal vegada no ha aconseguit pintar-ho de manera que sigui ben conegut: tal vegada pensant fer un retrat sols he sabut dibuixar un croquis o esbós ...ha disposat quadres completament distints: tal hi ha, que fa piorar de llàstima, tal que fan riure de satisfacció... També ha procurat fer-los parlar el llenguatge que parlen; més sense fer-los dir els disbarats que solen usar en ses converses, en virtut de voler dir paraules que no entenen, la major part de les vegades perquè porten son origen de la llengua de Castella. Amb tot: en certs indrets, molt pocs, i a fi i efecte de pintar amb més perfecció i exactitud les figures, i donar més relleu a les situacions, ha usat alguna frase o paraula en l’accepció que l’usen els personatges que posa en moviment...”²¹

La citació és llarga però ben substancial, a l’esperit regeneracionista hi afegeix l’autor la necessitat de pintar les situacions en la llengua en què s’esdevenen i si aquesta no és prou correcta la culpa és castellana. En estudiar concretament cada obra ja marcarem la preocupació de l’autor per alguns aspectes de la llengua.

ROSADA D'ESTIU

PER

G. VIDAL DE VALENCIANO.

CATEDRÀTICH DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA;
CORRESPONENT DE LAS REALS ACADEMIAS ESPAÑOLA;
DE LA HISTORIA; Y DE BELLAS ARTES DE SAN FERNANDO;
NUMERARI DE LAS DE BUENAS LETRAS Y DE
LA LENGUA CATALANA, ETC.

BARCELONA
LLIBRERÍA DE ALVAR VERDAGUER,
Rambla del Mitj, num. 5.
1886.

El volum aplega, per aquest mateix ordre, les narracions *Confiança en Déu*, *La Pubilla del Mas de Dalt*, *Qui endavant no mira enrera cau* i *Més val tard que mai*; Vidal i Valenciano s'havia encarregat de fer constar a les primeres pàgines la seva personalitat com a catedràtic de la Facultat de Filosofia i Lletres de la Universitat de Barcelona, i com era membre de les acadèmies d'Història i de Bones Lletres. Dedica les quatre narracions respectivament a Manuel Milà i Fontanals, Francesc Xavier Llorens i Barba, Pau Milà i Fontanals i al canonge Josep Morgades i Gili, tots ells fills de Vilafranca. Hi podem trobar un paral·lelisme temàtic entre la primera i l'última de les proses, on Déu posa a prova a les persones de diverses maneres, mentre els quadres recollits en segon i tercer lloc plantegen problemes de casaments a pagès entre membres de diferent posició social però que són bons i s'estimen. És en aquest ordre temàtic que les estudiarem.

Confiança en Déu

Tot just iniciar la narració Vidal i Valenciano defineix el caràcter del camp, un indret de vida agradable, idíl·lica i tranquil·la:

"Formós és l'estiu! Bé és cert que els camps, despullats de les daurades espigues que com enjogassades ones d'un mar de maragdes les cobrien en els mesos de primavera, anuncien amb llurs secs rostroils l'aridesa del trist hivern: en canvi les apiñades garberes que s'alcen per totes parts en les tires i les planes, semblen les escampades tendes d'un vast campament, alegren el cor del senzill llaurador que a la fi d'un any de treballs, sobresalts i angoixes veu arribar el jorn en què deu trobar el premi de les seves suors."²²

No comença l'acció fins el segon capítol on es narren les tasques del blat i els homes a l'era. Ja allí alguns vells critiquen a un personatge jove per no seguir l'estricta tradició pagesa: si va a missa no és a missa major, va a ballar, té feines endarrerides i no porta barretina sinó robes de menestral de ciutat.

L'autor té ben clar que la narrativa costumista ha de recollir i enaltir tradicions i costums de la vida a pagès, així trobarem al llarg de tot el volum descripcions de tasques pageses, utilització de frases fetes i dites populars, esmenta jocs infantils i cançons, així com alguns costums i plats típics de la cuina rural.

En Manel i l'Agustina són els personatges, plans i mancats de trets psicològics que els hi donin entitat, petits propietaris rurals, conreen terres llogades i altres a parts. Tota la trama argumental gira al voltant de l'esforç que ha de fer en Manel per aturar un cavall i que no aplasti a un dels seus menuts, poc més tard es troba malament però no sap que té, els metges no saben encertar la malaltia i ell ha de deixar de treballar. La seva dona té problemes per tirar a casa endavant però no li manca la confiança en Déu i quan en Manel li demana que el porti a l'hospital abandonant-lo allí a la seva sort:

"La situació de l'Agustina era terrible, terrible del tot. Per un costat la manca de recursos, per l'altre la perspectiva de l'Hospital; l'abandó de son marit o la misèria de sos fills. No li quedava més remei que acudir a Déu en sa adversitat. De genollons davant la imatge del que morí en la creu, pregà fervorosament. En alçar-se havia recobrat l'esperança, i pres una heroica resolució."²³

Decideix anar a demanar caritat amb el més menut dels seus fills al coll, si no ho fa així aquests patiran gana. En aquest moment troba a un ric hisendat i pforant li explica el problema de la malaltia del seu home, ell li assegura que es guarirà.

La solució de la trama és difícil, Vidal i Valenciano utilitza el recurs fàcil de presentar l'home ja curat en el darrer capítol, però la manca de versemblança és evident quan l'home aconsegueix el que tots els metges no pogueren solucionar. El capítol VII presenta als romeus que pugen a Montserrat, també en Manel ja guarit amb la seva família i parents i el metge salvador, tot és festa. No s'explica com millorà de la malaltia i no hi ha cap intenció d'afirmar, per part de l'autor, que el remei era una cosa nova, fins llavors desconeguda. Ens cal suposar també que malaltia i solució foren de les més tradicionals a pagès. I altra volta trobem la descripció de la fe d'en Manel i n'Agustina, tot un poble que prega a la Mare de Déu.

La lliçó moral és també ben evident, Déu posa a prova fins i tot als homes millors i sols confiant en ell i no en les possibilitats humanes quan hi ha greus dificultats, es pot arribar a una feliç solució. Observem ja aquí que, com en els romàntics, la natura fa un joc paral·lel a l'acció, mai no es mostra tan bonica i esplendorosa com quan tot va bé.

Més val tard que mai

Comencem indicant que tant en aquesta narració de costums, la darrera del volum, com en la primera que acabem de comentar, trobem problemes en l'autor a l'hora de resoldre les situacions finals. Com es podrà observar es tracta de temàtiques on hi juga amb més ho menys força una psicologia interior del personatge que aquest no té, dirigit sols directament per les línies bàsiques d'acció que l'autor proposa. De qualsevol manera creiem que aquesta peça que comentarem és la que ofereix més possibilitats argumentals per a presentar un ésser ple i format amb entitat pròpia, d'haver-ho fet així Gaietà Vidal caminava cap a la narrativa realista-naturalista descrivint la figura social del delinqüent o sols el marginat per propi vici fugint de la família. No hi arribà quedant-se en una descripció estranya i abstracta que es resol amb un final de dramatisme romàntic.

Una vídua amb dos fills s'ha d'enfrontar amb el gran, l'hereu no té gaire estima al treball i ja des de menut fugia d'estudi per anar a jugar o robar als horts propers. Així era en Ramon —és possible pensar que l'autor coneixia la dita popular que a tots els Ramons els manca un bull— agafat a tots els vicis i llunyà de les virtuts, certament el personatge ens és presentat massa arquetípic sense vitalitat psicològica pròpia, sempre abocat al mal quasi sense dubtar:

"... jugava que ni una mona novella: fumar, ni una xemeneia de vapor fuma més, i cigar, i pipa i paper, quan no una cosa l'altra, constantment ocupaven sos llavis: beure no beu tant una esponja i blanc i negre, ranci i dolç, mistela i aiguardent, de tot ne feia feix. No direm res de sa llengua... aquella boca d'infern: i per fi de festa s'embolicà amb una mossa de trafica..."²⁴

Heus ací com amb quatre pinzellades Vidal i Valenciano ha fet la descripció del quadre on l'escena s'ocupa per uns personatges. De tots els detalls l'autor en destaca dos, primer de tot la blasfèmia que més d'una vegada aparegué a la boca d'en Ramon tot parlant a la seva mare, al seu costat l'aparició d'una noia de mala vida, personatge també sense caràcter i abocat a totes les perversions. Encara es destaca, en un intent d'arrodonir la narració presentant un panorama complex del petit món del poble que emmarca l'acció, la Xarranxa, caracterització costumista de la vella que, sense feina, sols tafaneja arreu.

Si Vidal i Valenciano marcarà diverses vegades el desarrelament del protagonista, sobretot en la seva manca d'amor a Déu, concretitzada en la blasfèmia, ressaltat també com el poble és l'ambient a on en Ramon hi portarà a terme la seva existència de pecat i deixadesa, tot això esdevé a la ciutat, a on marxa abandonant la seva mare i germà i totes les terres que a ell pertanyien com hereu, tot i que la seva mare gaudia de l'usdefruit, per a l'autor sols la gran capital o la populosa vila poden incitar a la concupiscència, el camp és indicador d'una bondat natural.

Veurem com tota la trama i l'acció dels personatges gira a l'entorn d'aquestes necessitats moralitzants a la fi. La noia abandonarà a en Ramon i aquest després de treballar una temporada de qualsevol cosa torna al poble amb un penedir-se que Gaietà Vidal s'encarrega tot seguit d'indicar-nos que és sols superficial ja que no ha fet encara les paus amb Déu, la manca de veritable penediment, el farà tornar al mal camí, tot i que està casat i afillat. La tornada de la dona viciosa al poble portarà altra vegada en Ramon al mal camí, la situació familiar no era bona —ja hem indicat com hi mancava reconciliació divina i les forces malignes no poden estar bé en la vida pagesa— i el protagonista acabarà tornant al vici. Abandona la seva família arreglant tot el que troba de valor, fins i tot les menudes anells i arracades de les seves filles, i torna ben amansit amb la dona dolenta. La situació arriba a un punt desesperant, les terres sense treballar, la família passant gana, el germà que no es pot lliurar d'anar a servir al rei ja que no tenen diners, ha arribat l'hora de l'exemple i la intervenció divina.

Com ja havíem marcat, la intervenció de l'autor fent explicacions i acotacions és constant, allí on els personatges tan directament moguts segons les seves necessitats, allí on el significat de la qüestió no sembla quedar prou clar, allí hi ha una nota puntuant ben clarament la intencionalitat, la forma com cal entendre-ho:

"Mes creieu que amb això quedà tranquil? Mentre l'home té en la consciència el corc del remordiment, impossible, impossible és que pugui estar-ho. I ell, no sols semblant rosec tenia, sinó que pensava a més amb el seu terrible esdevenidor."²⁵

Hauria estat molt més veritablement narratiu posar tots aquests pensaments en boca del protagonista, però Vidal i Valenciano no

ments peneditis anirà cada dia de la seva vida a resar davant la tomba de sa mare, en tornar com home satisfet de les seves tasques al camp, camí de virtut i purificació.

La Pubilla del Mas de Dalt

Aquesta prosa o quadre de costums ocupa el segon lloc en el volum que comentem. En ella com en *Qui endavant no mira, enrera cau* Gaietà Vidal i Valenciano planteja una problemàtica de caire social; potser en un intent de superar una qüestió de casaments amb profit tan sols econòmic, l'autor planteja la necessitat de mirar sobretot els sentiments i les intencions en tots els actes humans, deixant en un segon lloc els aspectes més materials.

En alguns indrets se segueix evidenciant el predomini de la descripció sobre l'acció i la natura ofereix els mateixos tons de l'ànima dels protagonistes:

"I que en són Déu meu de tristos, els darrers jorns de la tardor! Ni brilla esplendent el sol, ni la terra remoguda dels xàfecs de l'estiu, llança aquella delitosa flaire que reanima els esperits."²⁹

Així l'autor s'esforça per presentar la influència i conjunció del paisatge en l'esperit també trist de l'hereuet del Mas de Dalt, que pensa en la seva enamorada que és de ciutat i a casa seva no la volen. Tot seguit s'entra, de manera indirecta, en la descripció del caràcter de sa mare, pubilla i dona de caire absolutament dominant a qui és impossible discutir-li res. Sigui com vulgui, es veu que els personatges temen que la noia, essent de ciutat, no sàpiga emmotllar-se a la dura vida rural i per això, en opinió dirigida per la mare del noi, la volen pastora i no pas senyora. El noi està decidit a esperar tot el temps que faci falta i sols la intervenció d'un notari de la vila —en aquest cas no es fan referències a la gran ciutat, cal doncs pensar en Vilafranca ja que es fa també una menuda descripció i referència al seu mercat setmanal— accelerarà el matrimoni tot aprofitant la necessitat de diners que tenen els habitants del Mas de Dalt per a pagar un préstec, fent veure la realitat a la pubilla i convertint aquesta, el seu caràcter tancat i difícil en bo i agradós. A la descripció d'un dissabte a Vilafranca hi afegeix l'autor el quadre costumista de les noces dels protagonistes i especialment la caracterització de les notes definidores de la família rural que tenen una

gran intencionalitat. Vidal i Valenciano torna a insistir en el tema del camp que fa els esperits bons, així la protagonista —que, curiosament, no pertany a la burgesia industrial o comercial, de vila i ciutat, sinó a la petita menestralia d'un artesà sense descendència més que la noia, fet que determinarà el retorn al camp sense cap branca urbana— és una xicota bona que no té cap inconvenient en anar a viure a pagès, ja que allà encara es farà millor; l'autor mai no proposaria el rebuig del camp per la ciutat.

El final de l'obra és encara més feble que el seu plantejament, massa dirigit es veu a venir d'una hora lluny, hi manca argumentació i tonalitats narratives. El personatge de la pubilla és el més feble i poc treballat, sembla impossible que accepti a l'Angeleta com a jove de ciutat i canviï tant el seu caràcter d'un dia a l'altre, ja no rondina i tot ho troba bé, perdent —la vida real ens demostra que no és un pas fàcil— el seu paper familiarment dominant.

Les intencions de l'autor són ben clares, amb una argumentació moralitzant cal presentar la família com una unitat quasi perfecta, forma bàsica de la societat que sols arriba al seu punt més alt a pagès on totes les feines giren al voltant de la masia i les terres, hi ha una clara divisió de tasques segons el sexe, i la unitat familiar està composta per un bon nombre de membres si comptem masovers, mossos, llogats, etc., qualsevol element que pugui trencar aquesta estructura quasi perfecta és rebutjat de principi, malgrat que a la fi s'integri. Al mateix temps hi ha una clara lloança a l'enamorat que sap esperar, que no renuncia als sentiments del seu cor davant les dificultats, unes dificultats que sempre s'esdevindran momentànies. Si hi ha algunes deficiències d'exposició a la part final, sembla que l'autor, per les notes de pensament que manifesta en tota l'obra, no vol demostrar-nos que els diners ho poden arreglar tot en una persona, conclusió a la que podria arribar-se en examinar el canvi de personalitat vital que experimenta la pubilla en veure que el dot de la noia —una institució ben tradicional a pagès que Gaietà Vidal reivindica de forma indirecta— pot resoldre les dificultats econòmiques familiars.

Com a nota ben curiosa hem d'indicar que en aquesta narració i amb molta més intensitat que a les altres, Vidal i Valenciano cerca, amb clara idea costumista, expressions que segons les dites pàgines, reflecteixen les onomatopeies de les veus d'alguns animals,

com en la darrera narració ho intentarà amb el llenguatge del nen menut, així a les pàgines 42 i 43 de l'edició esmentada: el gos, "ay, ay, ay"; els porcs, "a poc, a poc, a poc"; les gallines, "ca, ca, ca"; el gall dindi, "no és res això"; i el gall, "veniu aquí". Algunes, com la del gall, encara són d'utilització popular a pagès, sobretot per a la mainada.

Qui endavant no mira, enrera cau

Aquesta és potser la narració més aconseguida de les quatre que componen el volum *La vida en lo camp*, tant pel que fa a la senzillesa argumental com per l'encertat tractament de la psicologia del protagonista. Com sempre les primeres pàgines estan dedicades a la presentació del paisatge, Gaietà Vidal afirma que està escrivint des d'un mas proper al que acollí les accions que es narraran: Can Coral de la Pruneda –cap a Torrelles de Foix encara hi ha una masia anomenada Can Coral– indret recordat pel seu vi que no es tornava mai agre, els porcs i ous grossos, un temps en què el vi ja començava a anar car, pels factors econòmics que ja hem esmentat, hi afegim nosaltres.

Aquesta prosa presenta una doble perspectiva de tractament, per una banda l'estructura familiar rural, tancada i ben organitzada; però hi ha un altre important tema de reflexió, la millora agrària en tècniques i conreu és un punt que no està pas renyit amb el manteniment de la societat rural més tradicional i positiva humanament segons els supòsits exposats per Gaietà Vidal al llarg de tot el volum.

En Roc, senyor de la hisenda, vol seguir fent les coses com tota la vida, senzilla representació d'un agrarisme immobiliària:

"Ja es pot comprendre, amb el que referit deixem, que l'amo de Can Coral de la Pruneda, sense deixar d'ésser un home de bé a carta cabdal, era un d'aquests pagesos rutinaris, enemics de tota innovació, amb ses puntes i ribets de ganseria, que sense conèixer-les i per res més que per ser noves, diuen pestes i se'n burlen de les pràctiques i provatures fetes pels qui moguts pel natural desig de millorar d'estat, les porten a terme i les ensenyen als altres, i arriuen més d'un cop sos capitals i son bon nom"³⁰

L'innovador serà en Joanet, fill d'un mosso i orfe, fou recollit per la família i considerat com d'ella. La seva estima infantil per la noia de la casa el féu caure d'un arbre quan cercava nius d'ocells per a donar-li a na Marieta, la pubilla. Aquesta estima interior no es perd, al contrari, amb el pas dels anys, es converteix en un veritable i callat amor. Ell creu no ésser mereixedor de la noia per la seva situació social i en veure-la ballar amb un hereu ric però talòs, veu la possibilitat d'anar a estudiar les millores agrícoles a una granja experimental a la que tindrà accés gratuït per ésser orfe i pobre.

Tres anys d'absència enfortiran un amor que, com els protagonistes de *La Pubilla del Mas de Dalt*, és tan sincer que esdevé irrenunciable. Quan torna, les terres de l'hisendat tenen molts problemes de conreu i produeixen poc, en Joanet les convertirà en les millors de tota la comarca i aconseguirà el cor de la pubilla, que també l'estimava i sabé esperar, mentre el seu pare consent en el casament, valorant la persona molt més que els diners o la situació social. A la vegada el cercle de vida familiar no es trenca, no hi ha influències perniciososes de la ciutat i és evident el triomf dels senzills sentiments naturals que creixen en la vida al camp.

En Roc era de l'Institut de Sant Isidre però no llegia mai les publicacions d'aquest, en Joanet ben al contrari té un gran interès per la millora cultural, sempre llegeix. Ell és l'exemple viu d'un esperit renovador que tan necessari és per al camp, tot i guardant moltes tradicions i l'esperit de senzillesa cristiana que tant s'emmotlla a la naturalesa de la vida pagesa. L'hisendat li dona la mà de la seva filla per haver alçat les terres, ser de pares honrats, bo i haver demostrat la seva vàlua, encara que fos de condició humil i coix des que caigué d'aquell arbre quan era menut. Vidal i Valenciano insisteix en la ben relativa importància dels diners, primer és aixecar la terra i fer-la fructificar que tenir molts diners, element que determina potser el capitalisme de ciutat que creu que tot es pot comprar.

NOTES

1. PI DE CABANYES, Oriol. *La Renaixença*. Ed. Dopesa. Barcelona 1979. Pg. 91-92.
2. El treball d'Oriol Pi de Cabanyes abans esmentat és una de les últimes i més importants fites en aquest camí de recuperació.
3. Biblioteca Popular de "L'Avenç". Barcelona 1909-1910, 3.ª sèrie, n.º 107.
4. ROBERT ROBERT. *La Barcelona del vuit-cents*. Pròleg de Joan Lluís Marfany. Pg. 12. Ed. 62. Barcelona 1965.

5. Darrerament hi hem insistit. SOLÉ I BORDES, Joan. *Inicis de la fotografia a Vilafranca a Miscel·lània Penedesenca 1980*. Ed. Institut d'Estudis Penedesencs. Vilafranca 1981. Pg. 205.
 6. MAS I JORNET, Claudi. *Notes sobre'l moviment intel·lectual i artístic de Vilafranca del Penedès durant el segle XIX*. Ed. Centre Catalànic. Vilafranca 1902.
 7. Nota de TOMÀS, Margarida a la *Gran Enciclopèdia Catalana*. Vol. 15. Pg. 431.
 8. COY Y COTONAT, Agustín. *Vilafranca del Penadés, su historia y monumentos*. Barcelona 1909. Pg. 383.
 9. COY. *Obra esmentada*. Pg. 385.
 10. SOLÉ I BORDES, Joan. *Enigmes bibliogràfics de Festa Major*. Setmanari *La Voz del Penedès*. n.º 224. Vilafranca 5 de setembre de 1981.
 11. BENACH, Manuel. *L'antic carrer dels Ferrers i els seus personatges*. Ed. Museu de Vilafranca 1980. Pg. 36.
 12. Pel que fa a aquest volum, SOLÉ I BORDES. *Obra esmentada*. Pg. 203, 204.
 13. Totes les notes textuais són de l'edició: VIDAL I VALENCIANO, Gaietà. *La vida en lo camp. Quadros de costums catalanas*. Barcelona. Llibreria d'Àlvar Martorell. Rambla, davant del Liceo. 1867.
 14. MARTORELL I PANYELLAS, Antoni. *Notes crítiques sobre les vicissituds de la Agricultura, Industria i Comers durant el segle XIX deduintne'ls medis pera lograr llur foment i desenrotllo*. Vilafranca. "Centre Catalànic" 1902.
 15. MARTORELL. *Obra esmentada*. Pg. 191.
 16. MARTORELL. *Obra esmentada*. Pg. 195-196.
 17. *El Labriego*. Vilafranca 30 d'Agost de 1876. Pg. 125.
 18. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. I.
 19. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. I.
 20. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. II. El subratllat és de l'autor.
 21. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. VI-VII.
 22. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 5.
 23. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 23.
 24. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 219.
 25. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 281.
 26. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 247.
 27. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 248.
 28. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 287.
 29. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 39.
 30. VIDAL I VALENCIANO. *Obra esmentada*. Pg. 126.
-